

előtt II. Vilmos felakarta dolgoztatni birodalma antropológiai térképét, de le tett tervéről, mert hamarosan belatta, hogy Németországban nem lehet faji homogenitásról beszélni.“ (202. o.) A könyv előszavában a nagy biológus, *E. Rabaud* így szól: „Lehet beszélni valamely faj abszolút felsőbbségéről a másikkal szemben? Ez a vélemény semmiképpen sem fogadható el, amikor a nagy emberi típusokról van szó... A megkülönböztetés teljesen lehetetlenné válik, ha a tehérek különböző fajait vizsgáljuk. A rasszizmus egyik apostola sem tud meggyőzni arról, hogy a mediterrán vagy a sémi faj kevésbé járult hozzá az ember felsőbbrendű patrimoniumának gazdagításához, mint az északi.“ Tudománytalan az a hit is, hogy a fajok keveredése alacsonyabbrendű egyéneket hoz létre. „A nagy közönség által még mindig igen kedvelt véleménnyel ellentétben, a mesztic semmiben sem alacsonyabbrendű a szülőknél.“ (205. o.) „A történelem kétségbevonhatatlanul igazolja, hogy a legtisztább fajok sohasem hagytak nyomot a föld felszínén s hogy a nagy emberi művek ellenkezőleg komplex eredetű népektől származnak“. (203. o.) Az előbbiekhöz csatolozik *dr. Claus Eichen* nemrég megjelent műve. (*Rassenwahn*.) A könyv címlapján az a néger atléta látható, aki társaival a berlini olympiai játékokon a rasszizmus pápáinak szemeláttára győzött, így cáfolva meg előtük az északi faj fizikai felsőbbrendűségéről szóló mesét. — A *Rassenwahn* Balk könyvéhez hasonlít, de mert három évvel később jelent meg, tartalmazza a mai német fajelmélet ellentmondásait is. Leleplezi azokat a visszatáncolásokat és trükköket, amelyek a faji misztika s ezzel együtt a hitlerizmus uralmának alátámasztásához szükségesek voltak. Ha a szegények szegények, ha a munkanélküliek munkanélküliek ennek egyedül az az oka, hogy náluk a lustaság és léhaság öröklött tulajdonságok, amiből természetesen a nyomor és munkahiány következik s ezen semmiképp sem lehet segíteni. Hasonlóképpen a mai német fajelmélet kimutatja, hogy az állami iskolákban a munkásgyerekek általában visszamaradottak s ennek kapcsán kimondják, hogy a munkások — az átöröklés folytán — alacsonyabbrendűek, gyengébb eszűek s ezen semmiképp sem lehet segíteni... Lester és Millot könyvében megtaláljuk e rasszizmus igazságos, bár kissé félénk kritikáját. Balk és Eichen viszont élesen cáfolják a fajelméletet. (A. B.)

B I R Á L A T O K

CSEHSZLOVAKIAI MÁGYAR IRODALOM, EURÓPAI KULTURA

Egy porosz junker emlékiratait olvasom: Hellmuth von Gerlach életét, aki mellényzsebében talizmánként gyűrött ujságpapíron egy Briand idézetet hordott: „Választani kell a nemzeti érzés és a népek internacionáléja közt. És én választottam“. Emil Ludwig Gerlach nekrológja ehhez a Briand-idézethez kapcsolja a hazájából kiüldözött pacifista végnapjait: „És mégis Németország volt az, mely Gerlachot a legnagyobb szimbólummal megajándékozta: elvette állampolgárságát és ezzel élete alkonyán európaivá igazolta Gerlachot“.

Aki hazát veszít, még mindig nyerhet hazát. Nehezebbet, felelősegteljesebbet, elkötelezöbbit: Európát. Mi, a mai Szlovenszkóra gereblyélt magyarok, apáink történelmi felelőtlenségét lakolva, a hazát — úgy, ahogy azt mi tudtuk, éreztük és fájtuk — elvesztettük. Mi Trianonnak kétsze-

res árat fizettünk: hazát veszítettünk, egy eddig volt történelmi és földrajzi valóságot és egyben hazát kételkedtünk: egy illuziót. Ettől a pillanattól kezdve új sors és törvény bennünk, a megújulás kényszere: *változni!* Világba hullt árvaság voltunk, térben és időben idegenek. Idegenek magunknak, idegenek másoknak. De a világháború egyforma tömegvalósága ugyanakkor életrekényszerített egy szólamot: a testvériséget. Ebben az atmoszférában árvaságot szüntető egyformasággá szinesedhettünk: emberek, aki nem magyar, nem cseh, nem német és nem francia, de európai. Lira volt ez, kezdet, szétáradó, elfüstölő melegség, de mégis új és más, és rezignációnál, egyhelyben-topogásnál mégis több: a kultúrsíkra vetített közösségi gondolat európai szuggeszciója, az európai embervalóság aktuális manifesztálása. Clerambault és Rubiner. Európa ilyen viszonylatban lett a hazánk. Ez volt az a közösség, amibe bele kellett magunkat vetnünk, mert önmagunkra, másult feladatunkra — mi kis pötytyők — csak egy nagyobb közösségben lehettünk. Kulturánk ilyen sikon lényegült szlovenszkói magyar feladattá. És ez nem nagyozolás volt, de a legtermészetesebb kiindulópont, a jövőmeghatározás multtól elforduló egyetlen törvényes útja. Kicsinyességünket túl kellett fokozni. Az igényminimumból egyszerre igénymaximumba kellett átcsapni. Európa nem könnyítés. Európa a nehezebb haza. Életlehetőség, mely egyuttal kötelességmaximum is. És itt a kiindulóponton lett nyilvánvaló a veszély: bírjuk-e az iramot, lényegünk, sorsunkká avathatjuk-e az európaiságot? Másrészt: igazolja-e ez a megváltásnak hitt európaiság azt a friss, szűzi hitet, mely itt felé áradt?

Ha ma, évek multán számadást csinálunk, az eredmény lesújtó. Ki mer ma európai kulturára gondolni, amikor Európa szívében könyvmáglyákat celebrálnak, ki tud testvériségről beszélni, amikor üdvözítő vallás és örökvalóvá emelték a fegyvert? Ki állhat itt kötelességmaximumot, amikor igényminuszál alacsonyabbra degradálták mindazt, amit Európának tudtunk és hittünk? Itt csak alkalmazkodni lehet, kapitulálni vagy felgerjedve Európát védeni. Együtt ordítani a farkasokkal, vagy európai morált bizonyítani.

Európa: humanizmus. Pogány humanizmus, keresztény humanizmus, szociális humanizmus. Logikus egymásutánban és elválaszthatatlan egységben. Európa: univerzalizmus. Ami jó, csak mindenkire kiterjeszhetően jó. Európa: antinacionalizmus, tehát pacifizmus. „A nacionalis principium az atomisztikus, az anarchisztikus, az antieurópai, tehát reakciós principium“ — mondja *Thomas Mann*. Európa: harc, az egyetlen igazolt harc, mert az mai értelemben a szocializmus síkján folyik humanizmusért, univerzalizmusért, pacifizmusért. Európa: kultura. Tégy, gondolj, akard valami nagyot és szépet, ami nincs személyhez és érdekhez kötve és akkor ezt az európai tette, gondolta, akarta benned. De lehet-e másképp? Szellemállományunk kétharmadban európai eredetű. Közös kulturavagyon. Hú sáfár ettől egy lépést sem tágíthat. Ha megteszi, akkor a fennmaradó egyharmad nevében arrogál magának teljes, tehát hazug jogokat. Európa: igazság. Nem hatalmi igazság, nem fegyverigazság, de kulturigazság. Európa: morál. Morállal egyjelentésű szellem. Mert felelősségvalóság és lelkiismeretkérdés. Európa tehát állásfoglalás. És mindez hazát jelent. Magyarországból kihullva, kapaszkodó vággal ide csöppentünk. Nyakig egy nehéz hazába, morális kötelezettségbe, európai küldetésbe.

És ez nem véletlen, de adottság, kikerülhetetlen. Európa csak nekünk szlovenszkóiaknak lehetett ennyire felkinálkozó hazánk. Sem a Vajdaság, sem Transzilvánia nem provokálhatta volna ki ezt ennyire. Masaryk köztársasága Európa felé nyitott ablakot: európai változásainknak — tra-

dició hijján — semmi sem állhatot utjába. Archimedesi pontnak hittük irodalmunkat, magunkat, akik kivethetik sarkaiból a kóros magyar ellenforradalmi szellemet. Magamat idézhetem: „Halott centrum, tehát éledő perifériák!... A cél világos: a perifériákon uralkodó európai öntudattá fejleszteni mindazt, ami Budapesten el van fojtva, amit ott nem is akarnak, nem is engednek tudni: a szociális embert. Tömegöntudattá fejleszteni az emberi jog és kötelesség változtató, vállaló munkáját. Az ottani kapkodással, zárt étellel, rutinmegelégedettséggel és elefántcsonttorony-kényelemmel szemben itt erős hadsorokat fejleszteni, szervezetséget dokumentálni. Emberországot — magyar földön! A magyar szó internacionalizmusának fő közvetítő állomása csak Szlovenszko lehet.“ (*Kassai Napló*). És ez a missziós tudattá fokozódott célkitűzés nemcsak a háborús generáció idegsokkos tárulkozása volt. Minden ezt szolgálta: az emigrációnak Szlovenszko lett megtartó és erjesztő talaja, mely a külső emigráció felszivódásával, belső emigrációvá lényegült. Tudatos elkülönüléssel európai magyarsággá: progressziós folytonossággá. A vox humana szlovenszkói feladat lett, az a bűvös formula, mely másultságot, változást eredményezhetett a magyar szellemi atmoszférában. A vox humana, az európai magyarság nem volt szólam, a front generációtól a kilencszázkettesekig mindenki ebben a szóban élte meg küldetése értelmét. Mi nem akarunk többé Kompország lenni! Szvatkót idézhetem: „Belénk itt új trágyázást hozott 1918. Rettenetesen összeszorított fogú hittel akartunk megoldást. Valamit, ami minden tekintetben okulás a multból, ami életképesség és igazolás, ami mindennek dacára lehetővé teszi, hogy szép tiszta boldog európai és nagy életet élhessünk. Mi azt szeretnők, ha a közelmult a mi tisztító Dreyfus-perünk lenne, melyben éppugy, mint annak idején Franciaországban, kimosták volna szennyesünket.“ Ez a tény az európai vonal töretlenségét mutatja, az egység ígérését, Európa léghuzatos tisztító hatását. És hiába voltak vétőző Rácz Pálok — „nem engedhetjük meg magunknak azt a fényűzést, hogy mások is legyünk, mint nemzetiek“ — a szlovenszkói szellemiség közelebb érezte magát ezekben az időkben a bevezetőben idézett Briand mondáshoz, mint ehhez a nemzetiszinű autarkiahoz. Volt egy alap, egy közös szemlélet, mely egységbe tudta rántani a provincializmuson és dilettantizmuson tulnőtt szlovenszkói szellemiséget. A maga módján minden valamirevaló író és publicista a vox humanát intonálta. De az összegező próba nem sikerült. És ez a tény katasztrofálisan hatott az európaiság hitelére. Az *Uj Munká*-ra gondolok. Az európaiság itteni tisztító Dreyfus pere nyegle dekadenciává, tragikus tanácsstalansággá, negatívumkéjelgessé szublimálódott. Európai volt, de életgyökerei nem értek le az egyre jobban európaiságot jelentő szociális valóságba — „a szociális etikát nem tartjuk feltétlen szükségesnek az irodalomban“ — és így ez a talajtalan, visszhangtalan európaiság, a reakció egyetlen parancsszavára elnémult, kapitulált. A magyarság európai pörét újra elnapolták. Mi úgy tudtuk: ami egyszer európai utra téved, annak nem lehet többé reakció a gondnoka. Az *Uj Munka* elnémitása, kapitulációja beszédes tanulság volt. És ez nem volt tipikus szlovenszkói tünet. Ez Európa volt. Szintén-Európa. A talajtalan-Európa, a kompromisszum-Európa, az állásfoglalástól riadozó Európa. Az *Uj Munka* moriturija nem volt véletlen: haldoklók köszöntötték a haldoklókat. Kulturesódnél csak a reakció arathat. Az európai regresszió és a szlovenszkói kurzusmagyarság ugrásszerű erősödése ezen a ponton egyformán bizonyítják az európai változásokat.

Csak elő kell venni a szlovenszkói magyar irodalom egység-folyóiratának, a *Magyar Írás*-nak bármely számát és akkor megtudjuk, hogy például „Ma Németországban irodalmilag az történik, ami Magyarországon

történt Kazinczy vezetése alatt“, hogy az az Európa, melyet nekünk a Mannok jelentettek, „az utolsó száz év berugott felvilágosultjainak anapota“. Ez a lap elárulja, hogy Gide „a francia ifjúságnak fájdalmas kerítője... zsenialitással és artisztikummal parfömirozott méregcsatorna“, a fülünkbe sugja, hogy egy világ omlott össze fölöttünk és most hangok vagyunk „egy sirbolt mélyéből, mely velünk együtt beomlott és amely nem-sokára csak az elmúlt korok temető őreibe kelthet melancholikus érdeklődést... beásták magukat a földre, ma már szinte diluviánusnak ható eszmei rétegekbe; visszafejlődnek elmúlt évtizedekkel, mert fogalmuk sem volt az eljövendő évtizedekről“. Hát tényleg nem volt fogalmunk! Hogy Freud, Ossietzky és Brentano helyére Streicher, Rosenberg és Göbbels kerülhessenek: ez még viccnek is rossz volt. Mi a humánus, a morál, a kultúra és az univerzalizmus Európájának áldoztunk. Ennyi és csak ez lehetett Európa. Minden, ami más, az hazugság és nem Európa. Mi ezen a nyelven csak fájdalmas megütközéssel állapíthatjuk meg, hogy akik itt valamikor Dreyfus nevével, Zola igazságával idézték a magyar Európát, ma „a világ legdinamikusabb életprincipiümát“ köszöntik szuperlatívuszokban és magyar igézetben. Ime a szlovenszki magyar kultúra európai viszonylata a szervezett-regresszió jóvoltából! Kant, Romain Rolland, Tolstoj helyén Banse beszél: „A humanizmusfecsegés immár jobblétre sanderült kora mindenáron be akarta nekünk beszélni, hogy létezik egy nagy emberközösség, melynek legfőbb törvénye az örök béke“.

A haladásellenesség a humanista és a tudatosan haladó kultúra szétverője. A könyvmáglyától egyenes ut vezet a fegyverdinamikáig. Egyenes ut, mely csak az európai kultúra halálát jelentheti. A regresszió a legfőbb európai principiumnak, a testvériségnek, a szociális univerzalizmusnak a kerékkötője. A mi árvaságunk itt kapaszkodott Európába és ma itt akarják lelkünkben kitépni. Ez mutatja, hogy ez volt a helyes ut. A kiindulóponton Európát vállaltuk: a miénk tehát minden tünete, kihatása, sorsa és gondja. Európa nehéz haza. Ha veszélyben van: az emberiség sorsáról van szó. Mi Európát emberségvonatkozásai miatt vállaltuk és most humánuma mozgósít minket egy szellemtaposó és humanumtagadó valósággal szemben, melynek mottója beszédesen ékesíti a stuttgarti könyvkiállítást: „Éles frontot kell vonnunk az általános megértés európai kulturideálja ellen, ahogy ez mostanáig művelt körökben nálunk is szokásban volt.“ Nekünk ezt az elvetett szokást kell magunkban és magunkkal európai principiummá erősíteni.

Mi legyünk európaiabbak.

(Fábry Zoltán)

CSEH ÉS SZLOVÁK KÖLTŐK ANTHOLÓGIÁJA.* Az elmúlt évek anthológia-özönében egészen kivételes hely illeti meg *Anton Strakának*, a cseh, szlovák és magyar költők közreműködésével összeállított *Cseh és szlovák költők* című antológiáját. Végre — különféle exotikus népek költészetének bemutatása után — sor került a magyarsággal évszázadok óta szerves sorsközösségben élő cseh és szlovák nép lirájának kollektív bemutatására! A dunamedencei népek szellemi együttműködése szempontjából fontos kulturpolitikai jelentősége van e könyvnek annál is inkább, mert a legjobb magyar költők segítségével Budapesten látott napvilágot. Bátor és felfigyeltető cselekedetnek számít tehát e több, mint százoldalas kötet megjelenése, különösen a mai fegyvercsörgető és barbár korban, még akkor is, ha hiányai és fogyatékosai vannak. Nem szabad ünnepe-

*Renaissance-kiadás, Budapest, 1936.